

Володимир ПОСТНІКОВ

ІА'°ЕОЕАІА ІАІАО²АІ²НОУ ОА ІАОІАЕ ААДЕААІІАІ ДААОЕРААІІВ ВЕІН² АЕООВ ІАНАЕАІІВ

Визначено основні причини необхідності державного регулювання якості життя населення, удосконалено класифікацію причин державного регулювання якості життя, проаналізовано методи та засоби державного регулювання якості життя населення.

Certainly principal reasons of necessity of government control of quality of life of population, classification of reasons of government control of quality of life is improved, methods and facilities of government control of quality of life of population are analysed.

Якість життя є особливою характеристикою населення, котра дозволяє більш глибоко оцінити стан та рівень життя у країні. Однак, підвищення рівня якості життя населення потребує зовнішнього впливу на її основні елементи з допомогою певних методів та інструментів.

Проблемі необхідності впливу держави на якість життя присвячені праці І. Бентама, А. Маршала, В. Паретто, А. Пігу. Серед вітчизняних вчених проблемами якості життя займалися В. Близнюк, В. Гриньова, І. Гукалова, С. Лисовський, Е. Лібанова, Е. Маруняк, М. Новікова, Л. Руденко, С. Рященко. Проте і до сьогодні низка проблем залишається недостатньо дослідженими. Тому метою даної статті є визначити основні причини необхідності державного регулювання якості життя та проаналізувати основні методи державного регулювання якості життя.

В основі впливу на якість життя населення лежить комплекс заходів котрі застосовуються для регулювання основних елементів якості життя населення. Логічним постає питання про те, хто має здійснювати даний вплив, адже якість життя є категорія котра включає досить широкий спектр характеристик умов життя населення. Доцільно припустити що вплив на якість життя має носити централізований характер і мати єдині підходи. Тому, ми вважаємо, що саме держава повинна виступати основним суб'єктом впливу на якість життя населення, адже саме держава володіє засобами необхідними для реалізації впливу на якість життя населення.

Питання про необхідність державного впливу на якість життя поставало ще в утилітарній концепції Ієремії Бентама, в розробках Вільфредо Паретто, Альфреда Маршалла, Артура Пігу. Зокрема, І. Бентам пропонував застосовувати нормативно-правове регулювання для досягнення суспільного добробуту [6, с. 126]. Паретто вивчав проблеми задоволення потреб людини з метою їх максимального задоволення. Особливість його теорії є застосування принципу оптимальності більше відомого як "оптимуму Паретто" [15]. Альфред Маршалл обґрунтував необхідність державної підтримки і розвитку людського капіталу як важливого чинника організації та ефективного управління економікою. Артур Пігу вивчав можливість втручання держави у економічні відносини з метою такого розподілу національного доходу при якому зростатиме добробут максимальної кількості людей.

Проблема необхідності державного впливу на якість життя і сьогодні є дуже важливою, і потребує наукового обґрунтування. В основі класифікації причин необхідності державного регулювання якості життя населення є територіальна ознака згідно якої виділяють загальносвітові причини, причини зумовлені вітчизняним розвитком. Проте, така класифікація, на нашу думку, є неповною і потребує доповнення групою причин наднаціонального характеру.

До загальносвітових причин відносять: розвиток науково-технічної революції та зростання її вимог до якості робочої сили. Засоби виробництва, створенні на базі досягнень НТР, вимагають висококваліфікованого працівника, здатного працювати творчо та ефективно; досвід економічно розвинутих країн свідчить про важливе значення саме людського капіталу, якості робочої сили і мотивації ефективної праці. Саме людський і соціальний капітал забезпечують нині найвищі темпи економічного зростання, і саме ті країни, політика яких спрямована на забезпечення розвитку людського потенціалу, досягають найбільшого успіху [9]; загроза виникнення соціально-економічних конфліктів, оскільки диференціація за рівнем життя призводить до утвердження думки про несправедливість, і

відповідно, до невдоволення, яке може перерости у збройні конфлікти; загострення екологічних проблем, що змушує кожне суспільство шукати шляхи переходу до нової якості у взаємовідносинах людини та природи. Сучасна економіка повинна забезпечувати виживання природного середовища.

До причин зумовлених вітчизняним розвитком відносяться: порівняно низька якість життя за окремими індикаторами в дореформений період, зумовлена як рівнем розвитку продуктивних сил, так і особливостями тогочасних відносин власності і механізму їх реалізації; орієнтація національної економіки на стабільне піднесення матеріального та культурного рівня життя народу у дореформений період вимагає якщо не підвищення якості життя, то хоча б збереження її на попередньому рівні; необхідність забезпечення рівня соціальних благ (повної зайнятості населення, гарантії мінімального заробітку, житла, медичного обслуговування, освіти, культури, соціального захисту, фізичної безпеки, високої тривалості життя) не нижчий від того, що вже був у населення [8]; послаблення рівня конкурентноспроможності держави за рахунок зниження рівня людського розвитку. Якість життя як базис для розвитку людського капіталу є одним із важливих чинників національної конкурентноспроможності; погіршення вікової структури населення внаслідок зростання кількості населення похилого віку і скорочення – молодого, скорочення тривалості життя населення та зростання розриву між тривалістю життя жінок та чоловіків [3]; невизначеність пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, та відсутність стандартизації якості життя населення; неможливість ринку, який характеризується стихійністю розвитку, забезпечити виконання економічної політики держави, яка передбачає, по-перше, створення міцної матеріальної основи для зростання добробуту народу; по-друге, забезпечення суспільного відтворення в необхідних пропорціях і масштабах; по-третє, підтримку балансу соціально-економічних інтересів різних верств населення [2, с. 15]; погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням; погіршення стану здоров'я громадян до критично загрозливих меж [16].

До наднаціональних причин відноситься приєднання України до Конвенції про основні цілі та норми соціальної політики, котра визначає першочерговість розв'язання проблем людського розвитку та їх важливість для розвитку нації і є ознакою прийняття державою відповідальності за стан і розвиток людського потенціалу.

Необхідно відмітити відсутність єдиного підходу до визначення державного регулювання економіки. В. Гриньова та М. Новикова під державним регулюванням економіки розуміють процес втручання органів державної влади за допомогою різних методів і інструментів у розвиток основних економічних процесів з метою забезпечення позитивних соціально-економічних результатів [2, с. 16]. Особливістю даного визначення є орієнтація впливу держави на позитивний результат соціально-економічного розвитку. Недоліком даного визначення є те, що у ньому не визначено на які сфери необхідно впливати для досягнення позитивних соціально-економічних процесів. Тому ми пропонуємо таке визначення: державне регулювання якості життя населення це цілеспрямована дія органів державної влади на політичні, економічні, господарські, соціальні та культурні процеси, з метою забезпечення позитивних соціальних результатів.

Проте вплив держави може призвести і до негативних наслідків, якщо не ґрунтуватиметься на використанні відповідної системи методів державного регулювання, тобто, способів державного впливу держави через законодавчі і виконавчі органи на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення або забезпечення умов діяльності відповідно до національної економічної політики [10, с. 28].

Засади державного регулювання економіки ґрунтуються на Концепції переходу Української РСР до ринкової економіки [7]. Згідно даної концепції державне регулювання економіки необхідно здійснювати за допомогою нормативного, фінансового та адміністративного методів. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень до сьогодні ведуться дискусії щодо класифікації методів державного регулювання. Так, І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога виділяють такі групи методів за характером впливу на господарську діяльність її суб'єктів: адміністративні (організаційно-структурна перебудова, плановий виробничий контракт з підприємством, забезпечення паливними та природними ресурсами); економічні методи (податкова політика, норми і нормативи, регулювання цін, валютне регулювання, регулювання кооперації); донорські (державні дотації, податкові пільги, пільгові кредити); протекціоністські (захист від зовнішньої конкуренції, квоти і ліцензії, сприяння розвитку національної науки, техніки і технологій) [10, с. 28]. Л. А. Швайка вважає, що у практиці державного управління використовують правові, адміністративні, економічні та специфічні методи [14, с. 46]. Л. І. Дідківська

та Л. С. Головки вважають, що державне регулювання ґрунтується на таких методах: прямі, непрямі, правові, економічні, адміністративні, імперативні, індикативні, неформальні, специфічні методи [5, с. 39]. С. М. Чистов, А. Є. Никифоров та Т. Ф. Куценко обґрунтовують використання методів, що класифікуються на основі форм та засобів впливу. За формами впливу виділяють методи прямого та непрямого впливу. За засобами впливу методи поділяються на: правові (Конституція та закони України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування), адміністративні (ліцензії, квоти, санкції, норми, стандарти, державні замовлення, ціни), економічні (фіскальна, бюджетна, податкова, грошово-кредитна, амортизаційна політики), пропагандистські методи (звернення держави до гідності, честі і совісті людини) [4, с. 20].

Незважаючи на різні погляди на класифікую методів державного регулювання, необхідність їх комплексного використання не викликає сумнівів. Узагальнення розробок вітчизняних вчених дозволяє зробити висновок, що державне регулювання рівня та якості життя населення передбачає комплексне застосування методів державного регулювання котрі за формами впливу поділяються на методи прямого та непрямого впливу, а за способом впливу на правові, адміністративні та економічні.

Методи прямого регулювання використовуються з метою безпосереднього втручання держави в економічні процеси та економічну діяльність суб'єктів якості життя населення та її складових. Здійснення прямого впливу передбачає застосування інструментів адміністративного регулювання та використання бюджету в частині державних асигнувань. Прямий вплив на якість життя здійснюється з допомогою таких інструментів: визначення стратегічних пріоритетів розвитку економіки; державне цільове фінансування; надання цільових дотацій; встановлення та обмеження цін; встановлення квот на виробництво, ввезення і вивезення продукції; ліцензування діяльності та операцій з експорту та імпорту; проведення державної експертизи та встановлення державних стандартів; встановлення нормативних вимог до якості і сертифікації технології і продукції і т. ін. Застосування методів непрямого впливу передбачає створення економічного середовища котре змушує суб'єктів діяти у визначеному державою напрямку з метою впливу на якість життя. Опосередкований вплив здійснюється на основі інструментів фінансово-бюджетної, грошово-кредитної, цінової, інвестиційної політики. Основними інструментами методів непрямого впливу є: система оподаткування; система кредитування; інвестиційна політика; валютна політика, митне регулювання [12, с. 15].

В залежності від обраних форм впливу на якість життя розрізняють правові, економічні та адміністративні методи державного регулювання. В основі правового регулювання якості життя знаходиться діяльність держави щодо розробки і прийняття обов'язкових до виконання юридичних норм поведінки суб'єктів права. Правове регулювання забезпечує: регулювання взаємодії органів державної влади та суспільства, громадянина, суб'єктів господарської діяльності; розподіл повноважень між органами державної влади щодо впливу на основні елементи якості життя; відносини між суб'єктами господарської діяльності; економічні відносини [13, с. 31]. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють якість життя населення є: Конституція України; Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії", котрий встановлює основні соціальні стандарти, нормативи і гарантії; Закон України "Про зайнятість"; Закон України "Про оплату праці"; Закон України "Про охорону праці"; Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття"; Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"; Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності"; Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням"; Закон України "Про пенсійне забезпечення" тощо.

Адміністративні методи державного регулювання якості життя населення ґрунтуються на силі державної влади, і поділяються на заходи заборони, дозволу і примусу і застосовуються з метою: підтримання мінімальних параметрів рівня життя населення (мінімальна зарплата, прожитковий мінімум, соціальні нормативи, соціальні стандарти); задоволення потреб споживачів та захисту їх прав (державні замовлення, стандарти, сертифікація, соціально-економічні норми і нормативи ліцензування діяльності); забезпечення реалізації цільових комплексних програм; ліквідації негативних наслідків ринкової конкуренції (монопользму – через встановлення квот на виробництво, обмеження цін, рентабельності,

стандартизації) [12, с. 16]. Адміністративні методи регулювання якості життя реалізуються системою інструментів адміністративного регулювання і передбачають такі механізми як стандартизація, державні замовлення, система санкцій та штрафів. Стандартизація – це встановлення єдиних соціальних гарантій та норм за типами, марками, параметрами, розмірами, методами контролю і зберігання продукції. Встановлення соціальних стандартів здійснюється для забезпечення рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму. Основними видами соціальних гарантій є мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат. Державні замовлення є засобом задоволення державних потреб в товарах і послугах, необхідних для підтримки стабільного рівня якості життя і є інструментом як адміністративного, так і економічного регулювання. Адміністративний характер вони носять стосовно підприємств, які перебувають у державній формі власності, а також, підприємств-монополістів. Ліцензування – надання спеціальних дозволів на здійснення окремих видів підприємницької діяльності. Спрямоване на захист інтересів споживачів товарів і послуг, гарантування безпеки, захист економічних інтересів держави. Система санкцій і штрафів – це заходи держави, спрямовані проти порушення суб'єктами (або невиконання) умов чи правил діяльності, що негативно впливають на якість життя. Як економічні санкції, можуть використовуватися сплата неустойки, штрафи, пеня або ж вилучення на користь держави виручки від незаконної діяльності [12; 16].

Дуже важлива роль регулювання якості життя відводиться економічним методам регулювання якості життя населення. Економічні методи використовуються з метою створення економічного середовища, яке спонукає суб'єктів ринку діяти у визначеному державною політикою регулювання якості життя напрямку та розв'язувати завдання згідно загальнодержавних та приватних інтересів. Економічні методи поділяються на методи грошово-кредитної та бюджетної політики. Грошово-кредитне регулювання якості життя полягає у регулюванні пропозиції грошової маси, оскільки саме грошово-кредитна система є тим економічним середовищем у якому відбуваються основні господарські процеси. Грошово-кредитне регулювання в Україні здійснюється з метою впливу на попит і кон'юнктуру позичкового капіталу та здійснення емісії. Грошово-кредитне регулювання здійснюється з допомогою: регулювання банківських резервів, облікової ставки, операцій на відкритому ринку. Суть фінансово-бюджетного регулювання якості життя полягає у встановленні державного оподаткування і державних витрат з метою приведення економіки в стан рівноваги [14, с. 57]. У рамках фінансово-бюджетного регулювання держава здійснює: пряме фінансування установ загального державного управління, фінансування інвестиційних програм, обслуговування державного боргу; податкову політику, що застосовується для поповнення державних фінансових ресурсів, для стимулювання економічного прогресу та для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

В рамках регулювання якості життя доцільно застосовувати таку групу методів регулювання як пропагандистські методи державного регулювання якості життя. Пропагандистські методи регулювання якості життя включають звернення держави до гідності, честі і совісті людини з допомогою заходів виховання, роз'яснень і популяризації цілей і змісту регулювання, засобів морального заохочення тощо. Суть даних методів полягає в тому, щоб формувати і підтримувати в людей певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, психологічні настанови щодо діяльності держави [4, с. 27].

Таким чином з вищенаведеного можна зробити такі висновки: питання про необхідність державного регулювання стає досить актуальним в сучасних умовах; наразі серед вчених відсутня єдина позиція щодо класифікації методів державного регулювання якості життя населення; державне регулювання якості життя повинно базуватись на методах, які за формою впливу поділяються на прямі і непрямі, а за способом впливу на правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи.

Література

1. Близнюк В. Оцінка людського потенціалу економічного зростання України: теорія та практика // *Україна: аспекти праці*. – 2006. – № 5. – С. 30–34.
2. Гриньова В. М., Новикова М. М. *Державне регулювання економіки: Навч. посіб.* – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2004. – 756 с.
3. Гукалова И. В., Лисовский С. А., Маруняк Э. О., Руденко Л. Г., Рященко С. В. // *Качество жизни населения: российский и украинский контекст* // *Український географічний журнал*. – 2007. – № 4. – С. 27–32.

4. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никофоров, Т. Ф. Куценко та ін. – Вид. 2-ге, доопрац. і допов. – К.: КНЕУ, 2005. – 440 с.
5. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 5-те вид. – К.: Знання, 2006. – 213 с.
6. Длугопльський О. В. Теорія економіки державного сектору: Навч. посіб. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 489 с.
7. Концепція переходу Української РСР до ринкової економіки від 1 листопада 1990 р. № 0001460-90 // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1990. – № 48, ст. 632.
8. Кукурудза І. І. // національна стратегія підвищення якості життя населення // Вісник економічної науки. – 2007. – № 2. – С. 97–102.
9. Лібанова Е. М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 34–41.
10. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. – Львів: Українські технології, 1999. – 640 с.
11. Михасюк І. Р., Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Підруч. – Львів: Магнолія плюс, видавець СПД ФО "В. М. Піча", 2006. – 220 с.
12. Навчально-методичний комплекс з дисципліни "Державне регулювання економіки" / Укладачі А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, О. П. Дудкіна. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – 206 с.
13. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – Тернопіль: ТАНГ, 2000. – 315 с.
14. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 462 с.
15. Доступний з <http://ebk.net.ua/Book/IemAgarova/28.htm>
16. [Цит. 2009, 15 серпня]. – Доступний з <http://www.niss.gov.ua/Monitor/April/9.htm>